

ЛІТИНСЬКА Н. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ MAFIA В ІТАЛІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

У статті проводиться лінгвокультурологічний аналіз концепту MAFIA, з'ясовуються засоби його мовної об'єктивації на матеріалі італійської мови, досліджуються лексеми, що вербалізують понятійні ознаки концепту MAFIA та метафоричні моделі, що репрезентують його образний компонент.

Ключові слова: концепт, концептосфера, метафорична модель, лінгвокультурна спільнота.

В статті проводиться лінгвокультурологічний аналіз концепта MAFIA, определяются средства его языковой объективации на материале итальянского языка, исследуются лексемы, которые вербализируют понятийные признаки концепта MAFIA и метафорические модели, которые репрезентируют его образный компонент.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, метафорическая модель, лингвокультурное сообщество.

The article is dedicated to the linguoculturological analysis of the concept of MAFIA and to the distinction of the means of its linguistic objectification in Italian language. The lexemes that verbalize its conceptual component are investigated and the metaphors that present the figurative component of the concept of MAFIA are analyzed.

Key words: concept, concept sphere, metaphoric model, linguocultural group.

У концептосфері будь-якого етносу існують концепти, що мають особливу значимість для національної мовної спільноти. Сучасні дослідники називають такі концепти “ключовими словами культури” (А. Вежбицька), “константами” (Ю. С. Степанов), “лінгвокультуремами” (В. В. Воробйов), “лінгвокультурними концептами” (З. Д. Попова, Й. А. Стернін). В. А. Маслова називає ключовими концептами культури “зумовлені нею ядерні (базові) одиниці картини світу, наділені екзистенціальною значимістю як для окремої мовної особистості, так і для культурної спільноти загалом)” [1:51]. Ключові концепти культури займають важливе місце в колективній мовній свідомості, а тому їх дослідження стає **актуальною** проблемою. Вивчення культурно-маркованих концептів призводить до виявлення цілого комплексу культурних цінностей та настанов певної лінгвокультурної спільноти.

Однією з таких понятійно-мисленневих категорій, ключовим словом італійської культури, є концепт MAFIA, що став об'єктом

нашого дослідження. Концепт MAFIA є важливим складником концептосфери “Сучасна Італія”, оскільки він є проявом італійського менталітету, а його походження має культурне підґрунтя. Концепт MAFIA спирається на систему фундаментальних традиційних цінностей італійської культури: примат сім’ї, авторитетність влади, вірність дружбі, поняття честі та поваги, релігійно-орієнтований світогляд, і тому посідає важливе місце в італійській мовній свідомості.

Метою статті є аналіз мовних засобів, що вербалізують концепт MAFIA. **Матеріалом** слугують мовні одиниці, ідіоми, метафоричні вирази, контексти, що репрезентують концепт MAFIA в італійській мові. **Об’єктом** дослідження є концепт MAFIA в сучасній італійській мовній картині світу. **Предметом** дослідження є специфіка мовного вираження концепту MAFIA в італійській мові. **Наукова новизна** статті полягає у лінгвокультурологічному аналізі концепту MAFIA, який досі не був об’єктом лінгвістичного дослідження.

Варто зазначити, що інтерпретація концепту MAFIA зазнала еволюції в італійській мовній свідомості. Традиційно терміном *Mafia* визначалась кримінальна організація, що зародилась на Сицилії та функціонувала згідно власного кодексу честі, секретності та мовчання. Із початком еміграції, організація поширилась у Сполучених Штатах та, набувши імені *Cosa Nostra*, підпорядкувала собі організовану злочинність. Однією із характеристик сучасної італійської мафії є її кримінальна діяльність, зв’язки з політикою і фінансами та міжнародний характер. Такі зміни інколи позначаються протиставленням *vecchia mafia vs. nuova mafia*. Розширення семантичного значення *mafia* виявляється у вживанні даного терміну для узагальненого визначення будь-яких етнічних злочинних угруповань, що наслідують організацію сицилійської мафії та діють як на території Італії (*Camorra, ‘Ndrangheta, Sacra Corona Unita*), так і за її межами (*mafia russa, cinese, albanese* тощо). Міжнародний характер мафії підкреслюється вживанням відповідної лексеми у множині – *le Mafie*. У цьому сенсі мафія порівнюється із тероризмом, що є однією із форм її існування: *la mafia costituisce, come nel caso del terrorismo, un network internazionale*.

Для моделювання змісту концепту MAFIA ми послуговуємось положенням сучасних дослідників про багаторівневу структуру будь-

якого концепту. З. Д. Попова та Й. А. Стернін розробляють польову модель концепту, згідно якої його ядром вважаються первинні, найяскравіші образи, а найменш наочні, абстрактні ознаки утворюють його периферію [2:62]. С. Г. Воркачев виділяє у концепті понятійну складову (ознакову і дефініційну структуру), образну складову (когнітивні метафори, що підтримують концепт у свідомості) та складову значущості – етимологічні, асоціативні характеристики концепту, що визначають його місце в лексико-граматичній системі мови [3:7]. Інформаційно-понятійний компонент включає найсуттєвіші ознаки предмету чи явища, це “мовна фіксація концепту, його позначення, опис, дефініція, зіставні характеристики стосовно того чи іншого ряду концептів, які ніколи не існують ізольовано” [4:10]. Образний компонент у структурі концепту включає когнітивний (метафоричний) образ, який пов’язує абстрактний концепт із матеріальним світом [3:7].

Аналіз італійських лексикографічних джерел показав, що архісемою у структурі значення концепту MAFIA виступає ознака, що вербалізується словосполученням *organizzazione criminale*, а понятійну основу даного концепту складають ознаки, що вербалізуються лексемами *potere, onore, controllo, rispetto, omertà, solidarietà, segretezza* [5:1590, 6:1118]. Ядерною когнітивною ознакою концепту MAFIA є влада, що вербалізується відповідною лексемою *il potere*. М.Падовані у вступі до книги “Cose di Cosa Nostra”, присвяченій діяльності сицилійської мафії, визначає мафію як “... *sistema del potere, articolazione del potere, metafora del potere, patologia del potere*” [7], ставлячи ознаку “влада” у центр поняття мафії. Уся діяльність мафіозних угруповань орієнтована на зміцнення власного авторитету та закріплення територіального впливу, що пояснює антагонізм між італійською державою та мафією. Деякі науковці вбачають такий сильний вплив мафії у недосконалості державного устрою Італії, що призвело до встановлення мафії як *organizzazione di potere alternativa* – “альтернативної влади” [6:1118] та *personale sistema di giustizia* – “персональної судової системи” [7:52], яка, на відміну від державної, має чітку організацію, розподіл ролей та функціонування законів. У назві організації *Cosa Nostra* елемент *Cosa* вживається як синонім держави, оскільки “*cosa pubblica*” (“*res publica*”) означає загальне благо, на противагу до

“regnum” (*rex*), що означає владу однієї людини. Саме тому можна зустріти визначення мафії як держави в державі – *Stato nello Stato*. У цьому сенсі мафія вважається її членами суспільним політичним урядом, державою, що гарантує своїм громадянам спокій та добробут. Атрибут *nostra* вказує на прихованість, таємниче існування організації, можливість користатись перевагами окремим особистостям. Також кліше *rax mafiosa* є свідченням впливовості мафії на території Італії, оскільки дана колокація вживається за аналогією до *rax romana*, за допомогою якої порівнюється період панування Римської Імперії з періодом панування мафії на території Італії.

Антиномія держава-мафія представлена лексемами на позначення організацій по боротьбі з мафією із префіксом *anti-*: *commisione antimafia, associazione antimafia, schieramento antimafia, pool antimafia* та лексемами із словотворчим компонентом *contro-* та *extra-* на позначення мафіозних угруповань: *mafia è uno strumento extralegale di controllo, mafia è contropotere, controlegge, controstatato*. Семантичне протиставлення держава/мафія демонструється групою дієслів та ідіом із семою боротьби: *affrontare la mafia, fronteggiare la mafia, combattere la mafia, contrapporsi alla mafia, contrastare la mafia, lottare contro la mafia, fare la guerra alla mafia, reprimere la mafia, arginare la mafia, sconfiggere la mafia, perseguire la mafia, catturare/arrestare/trascinare in tribunale/condannare uomini di mafia, dare il colpo di grazia alla mafia*.

У сучасний період діяльність мафії підсилюється співпрацею із державними органами та населенням, що позначається групою дієслів, об'єднаних семою співпраці: *collaborare con la mafia, colludere con la mafia, trattare con la mafia, avere/stabilire rapporti con la mafia, avere legami con la mafia*. Особа, що безпосередньо не бере участь у кримінальній діяльності, але надає підтримку та захист, залишаючись зовні непричетною, номінується оцінною лексемою *faccia pulita*, що включає ознаку *pulita* – “чиста”, “непричетна”. Також вживається метафоричний вираз *gravitare nell'orbita della mafia* на позначення причетності до діяльності мафії без формального членства в ній.

Як вже було зазначено, мафія базується на традиційних італійських цінностях, однією з яких є сім'я. Мафіозні угруповання найчастіше визначаються як *famiglie mafiose*. Зв'язок сім'я-мафія простежується у дефініціях сім'ї як осередку, ядра мафії: *famiglia è la*

cellula primaria/cellula base della mafia; famiglia è il nucleo della mafia. Належність до мафіозної організації сприймається її членами як належність до сім'ї, зв'язок між членами якої підкріплюється символічним ритуалом клятви вірності на крові – *giuramento di sangue alla fedeltà*. Декілька мафіозних сімей об'єднуються в єдину організацію під назвою *cosca mafiosa*. Л. Бардзіні дає власну інтерпретацію походження цього терміну, висловлюючи гіпотезу про те, що ця лексема походить від діалектної форми *carciofo* – “артишок”. Журналіст проводить паралель між формою цієї рослини, листки якої щільно прилягають один до одного, та мафією, що складає єдність усіх сімей, які входять до її складу [8:342].

Пов'язаність мафії із сім'єю виявляється на вербальному рівні у таких лексемах: *affiliato* – “член мафії”, має кореневу сему *fili*, яка походить від *lat. filius*, “син”; *matrasantissima* – номінація голови мафії, вживається у формі суперлативу для підсилення його авторитету, компонент *matra* вказує на родинні зв'язки всередині організації, *santa* – на сакральний зміст мафії; *padrino* – голова мафії, статус “хрещеного батька” пов'язано зі значенням захисту та покровительства. Саме через сімейний характер мафії найтяжчим злочином згідно мафіозного об'єднання є зрада. Колишній мафіозо, що погодився співпрацювати із судовими органами, номінується лексемою *pentito di mafia* або *collaboratore di giustizia*, але для самих членів мафії він є зрадником та позначається пейоративними номінаціями *infame*, *delatore* та *traditore*, а сам акт зради позначається ідіомою із семантичним компонентом забруднення: *infangare il buon nome della famiglia mafiosa*. Зрада приводить до помсти щодо зрадника або його родини і позначається як *vendetta diretta* або *vendetta trasversale* відповідно.

Ще однією ознакою мафії є секретність. У кодексі мафії одним з правил є поважати надане її членам мовчання: *l'uomo d'onore è tenuto a rispettare “la consegna del silenzio”*. Діяльність мафії проходить під гаслом: *Non vedo, non sento, non parlo*. Порухення закону мовчання може коштувати порушнику життя: *Il mafioso non parla mai, altrimenti sarebbe o un pazzo o un morto* [7:62].

Мафія – це ієрархічно організована структура з чітко визначеними законами. Основне правило існування мафії – кодекс честі, що передбачає взаємне покривання між її членами, повагу до

голови та закон мовчання – *omertà*. Саме тому найчастішою номінацією представників мафії є *uomo d'onore*, де іменник *onore*, що вживається в атрибутивній функції, позначає важливість поняття честі, а сама організація визначається як *Onorata società*. Належати мафії – це забов'язання на все життя, про що свідчить вживання сентенції *non si cessa mai di essere preti, né mafiosi*. У даному висловлюванні засобом семантичного паралелізму статус мафіозо порівнюється зі статусом священника, оскільки для представників мафії належати до її складу є почесним званням.

Ієрархічний характер мафії актуалізується у конотативно-забарвлених номінаціях рангів серед її членів. Найчастіше для назв керівників організації вживаються композити зі словотворчим елементом *capo*: *capomafia*, *capoclan*, *capobastone*, *capocosca*. Також у назвах членів мафії простежується диференціація по закріпленості за територією: *caporione*, *capomandamento*. Значення головуючого доповнюється атрибутами з ознакою влади: *grande*, *autorevole*, *potente*, *rispettato*; необмеженості: *assoluto*, *incontrastato*, злочинності: *malavitoso*, психологічної характеристики: *carismatico*, *valoroso*, *feroce*, *temibile*. Також для позначення голови мафії часто вживається англіцизм *boss* та його інтенсифікатор *super-boss*. Лексема *protettore* вказує на владу голови мафії, що захищає тих, хто з ним співпрацює. Оцінна номінація *uomo di panza*, що походить від приказки *uomo di panza – uomo di importanza*, також підкреслює авторитет головуючого у мафії. Найвища посада керівника мафії репрезентується також у лексемах *capo dei capi* та *capo supremo*. Субординація у межах угруповання виявляється у лексемах із компонентами *sotto* та *vice*: *sottocapo*, *vicescapo*. Представника найнижчого щабля мафії називають *picciotto*, що є дериватом від прикметника *piccolo* та діалектною формою іменника *ragazzo*. Характерною є номінація *soldato di mafia*, що мислиться як алюзія до воєнізованої структури.

Кожне мафіозне угруповання контролює окрему територію, тому часто зустрічаються атрибути мафії зі значенням локативності, найчастіше відповідно до регіону чи міста: *mafia siciliana*, *pugliese*, *calabrese*; *palermitana*, *catanese*, *napoletana*, *romana*.

Образний компонент концепту МАФІА представлений такими метафоричними моделями:

1) MAFIA – SOSTANZA LIQUIDA. Однією з головних ознак мафії є її розповсюдженість. У метафоричному представленні повсюдної присутності мафії найчастіше вживається її порівняння із рідиною, що здатна досягати важкодоступних місць та глибоко просочуватись: *Alcuni comuni lombardi sono stati sciolti per infiltrazioni mafiose; Mafia si è infiltrata profondamente nel tessuto sociale*. Протиставлення мафія-держава актуалізується також порівнянням останньої із полотном і здатністю мафії проникати туди, де це полотно пошкоджене: *La 'ndragheta si infila dove trova maglie rotte dello Stato*. Повсюдний характер мафії репрезентується також у метафоричному виразі *presenza capillare della mafia nello stato*.

2) MAFIA – INQUINAMENTO. Екологічна метафора репрезентує концепт MAFIA як фактор забруднення, де об'єктами забруднення виступають держава, суспільство та церква: *'Ndrangheta rischia di inquinare sia lo Stato che la Chiesa; la Mafia inquina i settori elevati della società; Inquinamento mafioso delle feste religiose*.

3) MAFIA – ANIMALE. Найпоширенішою зооморфною метафорою представлення мафії є її порівняння із восьминогом: *mafia è una piovra*. Широке застосування цієї метафори носіями італійської мови завдячує популярності телесеріалу про організовану злочинність на Сицилії. Аналогічне перенесення значення спостерігається у метафоричному виразі *Mafia estende i suoi tentacoli*, де мафіозна організація наділяється основною особливістю восьминога – щупальцями, що образно передає здатність контролювати одночасно різні суспільні галузі.

4) Схожа модель перенесення значення простежується у моделі MAFIA – PERSONAGGIO DI MITOLOGIA. Порівняння із міфологічним персонажем – семиголовою Гідрою – підкреслює впливовість мафії її та повсюдний характер: *Guardavo a Cosa Nostra come all'idra dalla sette teste: qualcosa di magmatico, di onnipresente e invincibile, responsabile di tutti i mali del mondo [4:39]*.

5) MAFIA – MALATTIA: Мафія сприймається сучасним італійським соціумом як хвороба і найчастіше порівнюється із пухлиною, метастази якої вражають усі сфери соціального життя: *La mafia è forse il vero "cancro" del nostro paese e le sue metastasi sono sparse quasi in tutte le regioni. La mafia e altre organizzazioni criminali*

rappresentano il cancro della società, dell'economia e della politica italiana. Mafia è il malessere sociale siciliano.

6) MAFIA – REGIME TOTALITARIO: таке метафоричне перенесення базується на діяльності мафії, що включає вбивство, як одну із повсякденних практик, тому вона наближається до тоталітарних режимів: *“La mafia si comporta come un potere politico totalitario: ha ucciso politici, magistrati, poliziotti. Ma ha ucciso anche giornalisti: ed è questo il segno più evidente del totalitarismo. Solo lo stalinismo e il nazismo hanno ucciso chi combatteva con lo strumento del pensiero e delle parole”.*

7) МАФІЯ – FENOMENO ASTRATTO: у мовній свідомості італійців мафія існує як загальне зло, що відображається у метафорі *Mafia è un Male Assoluto* та у гіперболі *Mafia è responsabile di tutti i mali del mondo*. Абстрактність даного явища вербалізується також у загальноновживаних номінаціях *fenomeno mafioso* та *universo mafioso*.

Проведений аналіз лексико-семантичних засобів вербалізації концепту MAFIA показав, що даний концепт актуалізується в італійській мові за допомогою значної кількості номінацій з оцінним, образним та конотативним компонентами. Проведене дослідження продемонструвало лінгвокультурну специфіку концепту MAFIA, що базується на системі ціннісних та світоглядних уявлень італійської лінгвокультурної спільноти.

Перспективою дослідження є подальше вивчення концепту MAFIA у взаємозв'язку з іншими ключовими концептами-складниками концептосфери “Сучасна Італія”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Маслова В. А.* Лінгвокультурологія : [учеб. посіб. для студ. высш. учеб. завед.] / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Издат. центр “Академия”, 2001. – 208 с.
2. *Попова З. Д.* Очерки по когнитивной лингвистике. Язык и национальная картина мира / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – С. 60–62.
3. *Воркачев С. Г.* Счастье как лингвокультурный концепт / Сергей Григорьевич Воркачев. – М. : Гносис, 2004. – 237 с.
4. *Карасик В. И.* О категориях лингвокультурологии / Владимир Ильич Карасик // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. – Волгоград : Перемена, 2001. – С. 3–16.
5. *Dizionario della Lingua Italiana* : [Giacomo Devoto, Giancarlo Oli ; a cura di Luca Serianni e Maurizio Trifone]. – Firenze : Le Monnier, 2004–2005. – 3188 p.
6. *Dizionario enciclopedico di arti, scienza, tecniche, lettere, filosofia, storia, geografia, diritto, economia* / a cura di Edigeo. – Bologna : Zanichelli, 2004. – 2077 p.
7. *Falcone G.* Cose di Cosa Nostra / Giovanni Falcone, Marcelle Padovani. – Milano : Rizzoli, 1993. – 175 p.
8. *Barzini L.* Gli italiani. Virtù e vizi di un popolo / Luigi Barzini. – Bergamo : BUR Saggi, 2008. – 453 p.
9. *Serra S.* Sappiamo cos'è la mafia? [Електронний ресурс] / Sergio Serra // Sintesi dialettica per l'identità democratica : Rivista online a carattere scientifico. – Режим доступу до ст. : http://www.sintesidialettica.it/leggi_articolo.php?AUTH=33&ID=163.